

نظریه‌های ایدئولوژی: قدرت‌های بیگانگی و انقیاد

یان رمان

www.ketab.ir

ترجمه‌ی
مهرداد امامی

نشر چشمه

www.ketab.ir

سرشناسه: رمان، یان

Rehmann, Jan

عنوان و نام پدیدآور: نظریه‌های ایدئولوژی: قدرت‌های بیگانگی و انقیاد / نویسنده یان رمان؛

ترجمه‌ی مهرداد امامی

مشخصات نشر: تهران: نشر چرخ، ۱۴۰۰

مشخصات ظاهری: ۵۰۳ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۰۵-۷۶-۵

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی: Theories of ideology: the powers of alienation and subjection, 2013

عنوان دیگر: قدرت‌های بیگانگی و انقیاد

موضوع: ایدئولوژی

موضوع: Ideology

شناسه‌ی افزوده: ایمانی، مهرداد، ۱۳۶۹، مترجم

رده‌بندی کنگره: HMP۶۴۱

رده‌بندی دیویی: ۱۴۰

شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۷۷۲۹۳۹۷

اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی: فیا

رده‌بندی نشر چرخ: علوم انسانی - مطالعات فلسفی

نظریه‌های ایدئولوژی:
قدرت‌های بیگانگی و اقتیاد

یان رمان
ترجمه‌ی مهرداد امامی

ویراستاران: حسن مرتضوی، مهدی صابری
مدیر هنری: فؤاد فراهانی
همکاران آماده‌سازی: صحرا رشیدی، زهرا بازبان شتریانی
لیتوگرافی: باختر
چاپ: تاجیک
تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۰، تهران
ناظر فنی چاپ: یوسف امیرکیان
حق چاپ و انتشار محفوظ و مخصوص نشر چرخ است.
هرگونه اقتباس و استفاده از این اثر، مشروط به دریافت اجازه‌ی کتبی ناشر است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۰۵-۷۶-۵

دفتر مرکزی نشر چشمه: تهران، خیابان کارگر شمالی، تقاطع بزرگراه شهید گمنام، کوچه‌ی چهارم، پلاک ۲.
تلفن: ۸۸۳۳۳۶۰۰ — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی کریم‌خان: تهران، خیابان کریم‌خان زند، نبش
میرزای شیرازی، شماره‌ی ۱۰۷. تلفن: ۸۸۹۰۷۷۶۶ — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی کورش: تهران،
بزرگراه ستاری شمال، نبش خیابان پیامبر مرکزی، مجتمع تجاری کورش، طبقه‌ی پنجم، واحد ۴. تلفن:
۴۴۹۷۱۹۸۹ — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی آرن: تهران، شهرک فلس (غرب)، بلوار فرحزادی، نرسیده به
بزرگراه نیایش، خیابان حافظی، نبش خیابان فخارمقدم، مجتمع تجاری آرن، طبقه‌ی ۲. تلفن: ۷۵۹۳۵۴۵۵ —
کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی بابل: بابل، خیابان شریعتی، روبه‌روی شیرینی‌سرای بابل. تلفن:
۳۲۳۳۴۵۷۱ (۰۱۱) — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی کارگر: تهران، خیابان کارگر شمالی، تقاطع بزرگراه
شهید گمنام، کوچه‌ی چهارم، پلاک ۲. تلفن: ۸۸۳۳۳۵۸۳ — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی جم: تهران،
نیاوران، جماران، مجتمع تجاری جم‌سنتر، طبقه‌ی دوم، پلاک ۱۱. تلفن: ۲۶۴۵۰۸۷۲ — کتاب‌فروشی
نشر چشمه‌ی دلشدگان: مشهد، بلوار وکیل آباد، بین وکیل آباد هجده‌ویست (بین هفت‌تیر و هنرستان)، پلاک
۳۸۶. تلفن: ۳۸۶۷۸۵۸۷ (۰۵۱) — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی رشت: رشت، خیابان معلم، میدان
سرگل، ابتدای کوچه‌ی هفدهم. تلفن: ۲۱۴۹۸۴۸۹ (۰۹۰) — کتاب‌فروشی نشر چشمه‌ی البرز: کرج،
عظیمیه، بلوار شریعتی، مرکز تجاری فرهنگی مهردادمال، طبقه‌ی پنجم. تلفن: ۳۵۷۷۷۵۰۱ (۰۲۶)

www.cheshmeh.ir

cheshmehpublication

cheshmehpublication

تلفن بخش کتاب چشمه: ۷۷۷۸۸۵۰۲

فهرست

۱۱

مقدمه‌ی مترجم

۱۵

پیش‌گفتار

۳۳

یک: مقدمات تحریف‌شده: «ایدئولوژیست‌ها» و ناپلئون

۱. ایدئولوژی به مثابه‌ی «علم طبیعی» ایده‌ها / ۳۴

۲. ایدئولوژی دولتی پساژاکوبینی / ۳۵

۳. نگاه تحقیرآمیز ناپلئون به ایدئولوژی / ۳۷

۴۱

دو: نقد ایدئولوژی و نظریه‌ی ایدئولوژی از دیدگاه مارکس و انگلس

۱. از «آگاهی بازگشته» تا «روساخت‌های ایده‌آلیستی» / ۴۲

۱.۱. تاریخ‌خانه و مستبدان / ۴۳

۲. «تجربه‌گرایی حسی ساده‌اندیشه‌انه»؟ / ۴۴

۳. گریزی به نقد مارکس جوان بر هین / ۴۸

۴. تاریخ‌خانه به مثابه‌ی استعاره‌ای برای «روساخت ایده‌آلیستی» / ۵۱

۵. «اندیشه‌های حاکم» و «ایدئولوژیست‌های خلاق» / ۵۵

۲. نقد بت‌وارگی در نقد اقتصاد سیاسی / ۵۸

۱. از نقد دین به نقد بت‌وارگی / ۵۹

۲. از نقد ایدئولوژی به نقد «شکل‌های اندیشه‌ی عینی» / ۶۶

۳. شکل‌مزدی و «بهشت برین» حقوق بشر / ۶۹

۴. بت‌وارگی سرمایه، «فرمول تثلیث» و «دین زندگی روزمره» / ۷۲

۵. «اجبار خاموش» سلطه‌ی اقتصادی به مثابه‌ی ایدئولوژی؟ / ۷۴

۶. «علم» بین ایدئولوژی و نقد ایدئولوژی / ۷۹

۳. آیا مارکس درکی «خنثی» از ایدئولوژی را بسط داد؟ / ۸۳

۴. مفهوم «قدرت‌های ایدئولوژیک» انگلس / ۸۷

۹۰

سه: نگاه به ایدئولوژی از بین‌الملل دوم تا «مارکسیسم - لنینیسم»

۱. سرکوب درک انتقادی از ایدئولوژی / ۹۰

۲. لنین: ایدئولوژی بورژوایی یا سوسیالیستی؟ / ۹۲

۳. رویکرد «عملکردی» لنین: خودتعیینی و هژمونی / ۹۷

۴. ۳. ایدئولوژی در فلسفه‌ی دولتی «مارکسیست - لنینیستی» / ۱۰۰

۵. ۳. «مناسبات ایدئولوژیک» در فلسفه‌ی آلمان شرقی / ۱۰۳

۱۰۸

چهار: درک ایدئولوژی از لوکاچ تا مکتب فرانکفورت

۱. ۴. جرج لوکاچ: ایدئولوژی به مثابه‌ی شیء-وارگی / ۱۰۹

۲. ۴. نقد هورکهایمر و آدورنو بر «صنعت فرهنگ» / ۱۱۶

۳. ۴. دست کشیدن از مفهوم ایدئولوژی؟ / ۱۲۴

۴. ۴. چرخ‌دنده‌های پراکسیس مقاومت‌ناپذیر / ۱۲۷

۵. ۴. ایدئولوژی به مثابه‌ی «خرد ابراری» و «اندیشه‌ی هم‌سان‌ساز» / ۱۳۰

۶. ۴. از مارکوزه تا هابرماس - و بازگشت به ماکس وبر؟ / ۱۳۵

۷. ۴. تلطیف نظریه‌ی انتقادی / ۱۴۱

۸. ۴. «زیبایی‌شناسی کالایی» به مثابه‌ی وعده‌ی ایدئولوژیک خوشی / ۱۵۰

۱۵۸

پنج: درک از ایدئولوژی در نظریه‌ی هژمونی گرامشی

۱. ۵. تغییری مهم در ترجمه / ۱۵۹

۲. ۵. درک انتقادی گرامشی از ایدئولوژی / ۱۶۱

۳. ۵. نقد عقل سلیم به مثابه‌ی نقد ایدئولوژی / ۱۷۰

۴. ۵. مفهوم «ایدئولوژی ارگانیک» گرامشی / ۱۷۷

۵. ۵. «ایدئولوژی» به مثابه‌ی مقوله‌ی گذار به نظریه‌ی هژمونی / ۱۸۰

۶. ۵. نقد رسته‌باوری و فوردیسم / ۱۸۷

۷. ۵. نوع جدید نقد ایدئولوژی براساس نظریه‌ی هژمونی / ۱۹۱

۱۹۶

شش: لویی آلتوسر: سازویرگ‌های ایدئولوژیک دولت و انقیاد

۱. ۶. پیوند با گرامشی / ۱۹۶

۲. ۶. نظریه‌ی سازویرگ‌های ایدئولوژیک دولت / ۱۹۹

۳. ۶. بحثی در باب «کارکردگرایی» / ۲۰۲

۴. ۶. «ایدئولوژی در معنای عام» و بر ساخت سوژه / ۲۰۶

۵. ۶. اقتباس «امر خیالی» از اسپینوزا و لکان / ۲۱۳

۶. ۶. کلیت‌بخشی به انقیاد و بیگانگی نزد لکان / ۲۱۹

۷. ۶. آیا سوژه‌ها می‌توانند جواب فراخوانی‌ها را بدهند؟ / ۲۲۹

۲۳۸

هفت: از فروپاشی مکتب آلتوسر تا پسا‌ساختارگرایی و پست‌مدرنیسم

۱. ۷. بسط نظریه‌ی ایدئولوژی آلتوسر از منظر گفت‌مانی - نظری نزد میشل پشو / ۲۳۹

۲. ۷. چرخش پسامارکسیستی ارنستو لاکلاو و شاتال موف / ۲۴۵

- ۳.۷. استوارت هال: پیوند بین نظریه‌ی هژمونی و تحلیل گفتمانی / ۲۴۷
- ۴.۷. سیر نونیچه‌ای میشل فوکو از ایدئولوژی به گفتمان و به قدرت / ۲۵۱
- ۴.۷. ۱. سیر خاص «ضداومانیزم» نیچه‌ای - هایدگری / ۲۵۲
- ۴.۷. ۲. انحلال مفهوم ایدئولوژی نزد آلتوسر در قالب «دانش» / ۲۵۸
- ۴.۷. ۳. جایگزینی «خیال‌انگاری» با نقد ایدئولوژی / ۲۶۲
- ۴.۷. ۴. طرح مفهوم نونیچه‌ای قدرت / ۲۶۵
- ۴.۷. ۵. «قدرت نسبی» یا «جوهر بلعنده»؟ / ۲۶۹
- ۴.۷. ۶. بازتفسیر «سامانه» و «فناوری‌ها»ی قدرت فوکو / ۲۷۳
- ۴.۷. ۵. پسااختارگرایی و پست‌مدرنیسم / ۲۷۶
- ۴.۷. ۱. مسائل تعریف / ۲۷۶
- ۴.۷. ۲. تعریف ذات گرایانه‌ی پست‌مدرنیسم از مدرنیته / ۲۷۸
- ۴.۷. ۳. مؤلفه‌ی ایدئولوژی نولیرال؟ / ۲۸۱
- ۴.۷. ۴. فقدان نظری: مادیت‌زدایی از حیات اجتماعی / ۲۸۵

۲۸۹

هشت: پی‌یر بوردیو: «میدان»، «عادت‌واره» و «خشونت نمادین»

۱. بسط مفهوم میدان از دل ایدئولوژی آلمانی / ۲۹۱
۲. میدان در برابر ساوربرگ / ۲۹۴
۳. ایدئولوژی، خشونت نمادین، عادت‌واره: گره‌گشایی از آرایشی مغشوش / ۲۹۹
۴. سهم بوردیو در بسط الگوی فراخوانی آلتوسر / ۳۰۴
۵. جبرگرایی نوین؟ / ۳۰۸

۳۱۳

نه: نقد ایدئولوژی با پس‌زمینه‌ی نظریه‌ی امر ایدئولوژیک: «پروژه‌ی نظریه‌ی ایدئولوژی»

۱. ارزش‌گیری درک انتقادی مارکس و انگلس از ایدئولوژی / ۳۱۳
۲. امر ایدئولوژیک در تقاطع سلطه‌ی طبقاتی، دولت و مردسالاری / ۳۱۸
۳. «جامعه‌پذیری» - عمودی، افقی و پیش‌ایدئولوژیک / ۳۲۱
۴. دیالکتیک امر ایدئولوژیک: شکل‌گیری سازش، تکمیل‌گری و بازپس‌گیری
تخاصم‌آمیز امر مشترک / ۳۳۰
۵. تعدیلات فاشیستی امر ایدئولوژیک / ۳۳۸
۶. سیاست‌های امحا و مبارزه با کلیسا در آلمان نازی / ۳۴۵
۷. مطالعات دیگر در باب نظریه‌ی ایدئولوژی / ۳۴۷

۳۴۹

ده: فردریش هابک و سامانه‌ی ایدئولوژیک نولیرالیسم

۱. ۱. شکل‌گیری هژمونی نولیرال / ۳۵۰
۲. ۱. حمله‌ی همه‌جانبه‌ی هابک به «عدالت اجتماعی» / ۳۵۴

مقدمه‌ی مترجم

آیا ایدئولوژی «آگاهی کاذب» است؟ آیا صرفاً برساختی ذهنی است یا مادیت مشخصی دارد؟ چرا افراد به نیروهای ایدئولوژی و ساختارهای ایدئولوژیک سر می‌سپارند؟ آیا رهایی از نیروهای بیگانه‌ساز و انقیادآور ایدئولوژی امکان‌پذیر است؟ نظریه‌های پساساختارگرایانه و پست‌مدرنیستی حول سوژه چه نقشی در پذیرش، اشاعه و مشروعیت‌بخشی به نولیبرالیسم و منطق بازار داشته‌اند؟ این پرسش‌ها پاسخ‌هایی می‌طلبند که از طریق واکاوی مفهوم و کاربست ایدئولوژی ممکن می‌شوند. به همین دلیل، تعریف ایدئولوژی و تعیین مختصات آن همواره یکی از عناصر اصلی نظریه‌های فلسفی، جامعه‌شناختی و سیاسی بوده است. سنت‌های گوناگون نظری، به‌ویژه مارکسیسم و نظریه‌ی انتقادی، بخش نسبتاً بزرگی از ایده‌پردازی‌های خود را حول مفهوم ایدئولوژی، شکل‌ها و سازوکارهای آن انجام داده‌اند. یان رمان معتقد است برای فهم سازوکار نولیبرالیسم باید بتوانیم نظریه‌های ایدئولوژی را به شکلی انتقادی بازبینی و بازتعریف کنیم. باید به خاطر داشت که یکی از اساسی‌ترین مباحث علوم اجتماعی در کل، و نظریه‌ی اجتماعی

به طور مشخص، رابطه‌ی سوژه یا عاملیت فردی با ساختارهای اجتماعی یا، به بیان رمان، ساختارهای بیگانه‌ساز است؛ ساختارهایی که خودآینی فردی را مدام تهدید می‌کنند. نویسنده سعی دارد در کتاب حاضر از خلال شرح و بررسی انتقادی نظریه‌های ایدئولوژی چارچوبی را فراهم کند که بتوانیم از طریق آن به درک پیچیدگی این مفهوم و دلالت‌های آن دست یابیم. در این چارچوب، مفهوم ایدئولوژی از خلال نظریه‌های مارکسیسم کلاسیک در آثار مارکس و انگلس، لنین، لوکاج و گرامشی پی گرفته می‌شود. علاوه بر این، نظریه‌های اصحاب مکتب فرانکفورت (نظریه‌ی انتقادی)، مارکسیسم ساختارگرا (آلتوسر)، پسا ساختارگرایی (فوکو) و پست مدرنیسم حول ایدئولوژی نیز بررسی می‌شوند. آثار پی‌یر بوردیو، «پروژه‌ی نظریه‌ی ایدئولوژی»، فردریک هایک و مطالعات حکم‌رانی فوکویی در باب ایدئولوژی نیز دیگر بخش‌های این پژوهش را تشکیل می‌دهند. شاید بتوان مضمون اصلی کتاب نظریه‌های ایدئولوژی را در این جمله‌ی رمان خلاصه کرد که «نظریه‌های ایدئولوژی باید بینش‌های سازنده‌ی پست مدرنیسم را در چارچوب نظریه‌ی ماتریالیستی - تاریخی هژمونی و ایدئولوژی از نو تفسیر کنند.»

یان رمان نظریه‌پرداز اجتماعی و فیلسوف آلمانی است که دکتری خود را در سال ۱۹۹۷ از دانشگاه آزاد برلین دریافت کرد و به تدریس در آن دانشگاه پرداخت. حیطه‌های اصلی پژوهش وی شامل نظریه‌های ایدئولوژی، هژمونی و دین می‌شوند. او از بنیان‌گذاران مؤسسه‌ی نظریه‌ی انتقادی برلین و از مشارکت‌کنندگان در پروژه‌ی واژه‌نامه‌ی تاریخی - انتقادی مارکسیسم، واژه‌نامه‌ی پانزده مجلدی به زبان آلمانی، است. علاوه بر این، رمان در دهه‌ی ۱۹۸۰ در پروژه‌ای موسوم به پروژه‌ی نظریه‌ی ایدئولوژی زیر نظر ولفگانگ فریتز هاگ به پژوهش در باب ایدئولوژی پرداخت که در کتاب حاضر فصلی را به آن اختصاص داده است. از دیگر کتاب‌های او می‌توان اشاره کرد به ماکس وبر: نوسازی به مثابه‌ی انقلاب منفعل، تحلیلی گرامشیایی (۲۰۱۴)، پداگوزی تهی‌دستان: ساختن جنبشی برای پایان دادن به فقر (۲۰۱۱) (به همراه ویلی باپتیست)، کلیساها در دولت نازی: پژوهشی در برهم کنش قدرت‌های ایدئولوژیک (۱۹۸۶)، و نیچه گرایی چپ پست مدرن: دلوز و فوکو، یک واسازی (۲۰۰۴).

در نهایت، مایلیم از حسن مرتضوی به خاطر فراهم کردن امکان انتشار این کتاب در نشر چرخ و ویراستاران این نشر قدردانی کنم. مسئولیت هرگونه خطای احتمالی در ترجمه بر عهده‌ی مترجم است. امیدوارم ترجمه‌ی این کتاب بتواند برای دانشجویان علوم اجتماعی و سیاسی راهگشا باشد.

زمستان ۱۳۹۹،

آنکارا